

ΟΙ ΑΡΧΑΪΣΜΟΙ ΤΟΥ ΙΔΙΩΜΑΤΟΣ ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ

Ο Ευθύμιος Μπουρντώνας, γνώστης του ιδιώματος Βελβεντού και άριστος φιλόλογος, το 1892 υπέβαλε στον γλωσσικό διαγωνισμό του Συλλόγου «Κοραΐς» πραγματεία με τίτλο «Το γλωσσικό ιδίωμα του ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού»¹. Η εργασία χαρακτηρίστηκε από την εισηγητική Επιτροπή ως *ή μόνη αληθώς γλωσσολογική*, ή οποία *συνετάχθη υπ' άνδρως παρακολουθούντος επιμελώς τας έρευνας, αίτινες κατά την τελευταίαν δεκαετίαν έγινοντο περι την γλώσσαν ήμων, προς τούτοις είναι κάτοχος γλωσσολογικής παιδείας και μεθόδου*². Η πραγματεία βραβεύτηκε και μετά τη δημοσίευσή της πέρασε στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία ως βασική εργασία στον τομέα των βορείων ιδιωμάτων. Και σήμερα ακόμα, εκατό χρόνια και λίγο περισσότερο μετά τη δημοσίευσή της, εξακολουθεί να θεωρείται βασική εργασία και πηγή άντλησης πληροφοριών και συγκριτικών στοιχείων για τα βόρεια ιδιώματα. Ως αρετές της εργασίας μπορούν να θεωρηθούν η πιστή φωνητική καταγραφή του ιδιοματικού λόγου τόσο στο πρώτο μέρος όσο και στο λεξιλόγιο, η συστηματική μέθοδος με την οποία κατανέμει και επεξεργάζεται το υλικό του και η οποία δεν του επιτρέπει περιττολογίες και άσκοπες αναλύσεις, η οξυδέρκεια που του δίνει τη δυνατότητα να παρατηρεί τα γλωσσικά φαινόμενα και μάλιστα να επισημαίνει για πρώτη φορά την ύπαρξη ορισμένων από αυτά, καθώς και η καλή γνώση των γλωσσολογικών ερευνών της εποχής του, όπως φαίνεται από τις συχνές αναφορές του στις εργασίες του καθηγητή γλωσσολόγου Γ. Χατζιδάκη. Όμως, κοντά στις αρετές της εργασίας, θα πρέπει να επισημάνουμε και ορισμένες αδυναμίες. Δεν θα αναφέρω αυτές που έχω επισημάνει στη γραμματική του, η οποία αποτελεί το πρώτο μέρος της εργασίας του, αλλά θα σημειώσω αυτήν που γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στο γλωσσάριο, επειδή έχει άμεση σχέση με την αντίχνευση των αρχαϊσμών του ιδιώματος που εξετάζουμε. Πρόκειται για το ανεπαρκές γλωσσάριο που οπωσδήποτε δεν καλύπτει όλον τον λεξιλογικό πλούτο του ιδιώματος. Θα μπορούσε βέβαια να υποστηρίξει κάποιος ότι σκοπός του συγγραφέα δεν ήταν να εξαντλήσει όλο το λεξιλογικό δυναμικό του ιδιώματος, αλλά να δώσει τη γραμματική του, το

1. Βλ. Ευθ. Μπουρντώνας, *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού και των περιχώρων αυτού*, «Αρχαία της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης» Α' (Αθήναι 1892).

2. Βλ. Μπουρντώνας, *ό.π.*, σ. κη'.

πρώτο όμως δεν θα απέκλειε το δεύτερο. Πιστεύω ότι η όσο το δυνατόν πληρέστερη καταγραφή του λεξιλογικού δυναμικού ενός ιδιώματος είναι εξίσου σημαντική με τη γραμματική του. Ο λεξιλογικός πλούτος είναι το πρωτογενές υλικό με το οποίο εκφραζόμαστε, ενώ η γραμματική είναι η υστερογενής προσπάθεια να εξηγήσουμε τα φαινόμενα και να τα εντάξουμε σε ορισμένους κανόνες, με βάση όμως το υλικό που έχουμε στη διάθεσή μας. Βέβαια, είναι αυτονόητο ότι οι συλλογές ιδιωματικού γλωσσικού υλικού δεν είναι δυνατόν να έχουν απόλυτη πληρότητα και αυτό οφείλεται στον επιλεκτικό τους χαρακτήρα, εφόσον οι συλλογείς δεν έχουν τη δυνατότητα σήμερα να περιγράψουν τη γνήσια μορφή ενός ιδιώματος, του γλωσσικού δηλαδή συστήματος που μιλιόταν πριν αρχίσει η επίδραση της κοινής νεοελληνικής. Έτσι, η αδυναμία να παρουσιάσουν το ιδίωμα ως ένα ανεξάρτητο από την κοινή γλωσσικό σύστημα, εφόσον τα όρια μεταξύ τους είναι αρκετά ασαφή, έχει ως αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός του λεξιλογίου που είναι κοινός ανάμεσα στα ιδιώματα και στην κοινή νεοελληνική να μην περιλαμβάνεται σε συλλογές γλωσσικού ιδιωματικού περιεχομένου, όπως π.χ. οι λέξεις νερό, ψωμί, κακός, πίνω κλπ. Γενικά, επικρατεί η άποψη ότι ως μέτρο επιλογής ιδιωματικών λέξεων πρέπει να θεωρήσουμε εκείνες τις λέξεις που η διαφοροποίησή τους από τις αντίστοιχες λέξεις της κοινής είναι μεγαλύτερη και συνθετότερη από τα δυο βασικά χαρακτηριστικά των βορείων ιδιωμάτων, δηλαδή τη στένωση των άτονων *e* και *o* και την αποβολή των άτονων *i* και *u*. Βέβαια και ο κανόνας αυτός δεν είναι απόλυτος και πολλές φορές καταστρατηγείται, όταν τέτοιου είδους λέξεις περικλείουν κάποια σημασιολογική απόχρωση διαφορετική από αυτήν της κοινής, όπως η λέξη *ματ̃*³, που, εκτός από την κύρια σημασία της, σημαίνει ακόμα και τον κόμπο στα νεαρά κλωνάρια, το χώρισμα του αμπαριού κλπ., ή η λέξη *κακός*⁴ που σημαίνει σε πολλά ιδιώματα και τον ικανό στη δουλειά, η λέξη *σπιτ̃*⁵ που σημαίνει και την τρύπα στο πίσω μέρος του τσαπιού, του τσεκουριού κλπ. όπου μπαίνει το στειλιάρι, και γενικά οι λέξεις που έχουν, εκτός από την κύρια σημασία τους, και άλλες δευτερεύουσες σημασίες στα ιδιώματα.

Η έλλειψη πληρότητας του λεξιλογικού δυναμικού του Βελβεντού που δεν μπορεί κανείς να ξέρει, όταν δεν είναι κάτοχος του ιδιώματος, αν οφείλεται στην απουσία των λέξεων αυτών από το ιδίωμα ή στη μη καταγραφή τους, γίνεται ιδιαίτερα αισθητή σε μια συγκριτική εξέταση του ιδιώματος με άλλα βόρεια ιδιώματα, επειδή, εξαιτίας της περιορισμένης καταγραφής του

3. Βλ. Ε. Δουγά-Παπαδοπούλου - Χρ. Τζιτζιλί, *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας (Ελατοχώρι, Έλαφος, Λόφος, Κ. Μηλιά, Μεσαία Μηλιά, Μοσχολόταμος, Ράχη, Ρητίνη) Λεξιλόγιο - Παραγωγικό*, Θεσσαλονίκη 1993 (υπό εκτύπωση) στη λ. *ματ̃*.

4. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στη λ. *κακός*.

5. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στη λ. *σπιτ̃*.

λεξιλογίου, δεν έχουμε τη δυνατότητα να εντοπίσουμε την απουσία ή όχι ορισμένων λέξεων από το ιδίωμα, καθώς και τις φωνητικές ή σημασιολογικές ομοιότητες και διαφορές τους με τις αντίστοιχες λέξεις άλλων ιδιωμάτων. Βέβαια ο συγγραφέας καλύπτει ως ένα σημείο την ελλιπή καταγραφή με την παράθεση λεξιλογικών μονάδων και φράσεων κατά την εξέταση των γλωσσικών φαινομένων στα κεφάλαια της γραμματικής του, όμως πολλές φορές δεν δίνει τα ερμηνεύματά τους, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος και του σημασιολογικού δυναμικού του ιδιώματος να μας διαφεύγει⁶. Άλλη συνέπεια αυτής της παράλειψης είναι και η αδυναμία μας να αποκαταστήσουμε σε πολλές περιπτώσεις τη φωνητική και σημασιολογική αλυσίδα μιας λέξης που θα μας οδηγούσε στη σωστή ετυμολογική της προέλευση. Ενδεικτικά αναφέρω τη λέξη *δώνγους*⁷ του Βελβεντού που δεν περιέχεται στο γλωσσάριο του Μπουντώνα και σημαίνει μια ποικιλία κόκκινου επιτραπέζιου σταφυλιού με ρώγες μυτερές. Η λέξη εκ πρώτης όψεως φαίνεται ετυμολογικά αδιαφανής και μόνο όταν τη συσχετίσουμε με την αντίστοιχη σημασιολογικά λέξη *αιτώνγους*⁸ και *αιτών'*⁹ της Πιερίας, καθώς και το *μαυραϊτόν'κου* της Θάσου^{9α} μπορούμε με σιγουριά να αναχθούμε στην αρχαία λέξη *αιτώνυχον* που έχει την ίδια σημασία και περιέχεται στο λεξικό των αρχαϊσμών του Ν. Ανδριώτη¹⁰, αποκαθιστώντας παράλληλα και τη φωνητική αλυσίδα της λέξης.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη *φράνδαλους*¹¹, «παλαβός, παλαβιάρις», που, όταν τη συνδέσουμε με τους ενδιάμεσους τύπους *αναφάνταλλος*¹² και *αλαφάνταλλους*¹³, μπορούμε να οδηγηθούμε σε έναν αμάρτυρο τύπο **αναφάλανθος*¹⁴, ή με τη λέξη *ρουκουκούδουνου*¹⁵, «είδος κουδουνιού» της Πιερίας, που, μόνο όταν τη συνδέσουμε με τον πληρέστερο τύπο *γρουκουκούδουνου* < γερακοκούδουνο από γειτονικό χωριό της Πιερίας, μπορούμε να αναχθούμε στη σωστή ετυμολογική της προέλευση, κ.ο.κ. Το ίδιο γενικά συμ-

6. Ενδεικτικά αναφέρω μερικές λέξεις από το Α' μέρος της γραμματικής, στις οποίες δεν δίνει τα ερμηνεύματα: *αλιβρένδεις, κρινών'δεις, τσιφτισήδεις, χαϊμανάδεις* (σ. 42), *αργουστόλτσ'* (σ. 45), *καμβλίτσα, πουλίτσα* (σ. 59) κλπ.

7. Από προσωπική συλλογή.

8. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

9. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

9α. Βλ. Δ. Ε. Τομπαΐδη, *Το γλωσσικό ιδίωμα της Θάσου*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 62, στο αντίστοιχο λήμμα.

10. Βλ. Ν. Andriotis, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien 1974, στο λήμμα *αιτώνυχον*.

11. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

12. Βλ. Andriotis, *ό.π.*, στο λήμμα *άντάλλαγος*.

13. Βλ. Andriotis, *ό.π.*, στο λήμμα *άντάλλαγος*.

14. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο λήμμα *φράνδαλους*, στο κεφ. των αρχαϊσμών.

15. Βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλή, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα.

βαίνει και με τα γλωσσάρια άλλων ιδιωμάτων που εξαιτίας του επιλεκτικού τους χαρακτήρα δεν περιέχουν πολλές φορές λέξεις που αποτελούν ενδιάμεσους φωνητικούς ή σημασιολογικούς τύπους ορισμένων λέξεων, ώστε να οδηγηθούμε στην ετυμολογική τους προέλευση.

Άλλη συνέπεια της έλλειψης πληρότητας του λεξιλογίου είναι επίσης και η αδυναμία μας να εντοπίσουμε τα διάφορα στρώματα που συναποτελούν το ιδίωμα του Βελβεντού, δηλ. τα ελληνικά —αρχαϊκά και λόγια— στοιχεία, τα ξένα λεξιλογικά στοιχεία κλπ., και να οδηγηθούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το χρόνο εισαγωγής των τελευταίων στην ελληνική γλώσσα, τη φωνητική τους προσαρμογή, το ποσοστό τους σε σύγκριση με το σύνολο του λεξιλογίου του ιδιώματος κλπ., ώστε να προσδιορίσουμε ασφαλέστερα τη θέση του ιδιώματος μέσα στο πλαίσιο των άλλων βορειών ιδιωμάτων και την επαφή του με τις άλλες βαλκανικές γλώσσες. Πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι η έλλειψη πληρότητας ενός λεξιλογίου εγκυμονεί ακόμα και τον κίνδυνο λανθασμένων συμπερασμάτων σχετικά με το ποσοστό των ξένων λεξιλογικών στοιχείων του ιδιώματος σε σύγκριση με το ελληνικό, εφόσον ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού λεξιλογίου που θεωρείται κοινό παραλείπεται, ενώ αντίθετα καταχωρίζεται από τους συλλογείς με μεγαλύτερη ευχέρεια το λεξιλογικό δυναμικό ξενικής προέλευσης, με αποτέλεσμα να ανατρέπεται πολλές φορές η αριθμητική ισορροπία εις βάρος του ελληνικού λεξιλογίου. Είναι αυτονόητο ότι οι παρατηρήσεις αυτές ισχύουν για όλα τα γλωσσάρια ιδιωματικού περιεχομένου που εξαιτίας ενός επιλεκτικού χαρακτήρα περισσότερο ή λιγότερο αυστηρού οδηγούνται συνήθως στα ίδια αποτελέσματα.

Αρχαϊσμοί

Ο μεγάλος αριθμός των αρχαϊσμών στο ιδίωμα του Βελβεντού (319) επιβεβαιώνει την άποψη ότι τα ιδιώματα του μακεδονικού χώρου, καθώς και άλλα περιφερειακά, διατηρούν πολλά, λεξιλογικά κυρίως, αρχαϊκά στοιχεία, τα οποία δεν έχει διασώσει η γραπτή παράδοση¹⁶. Στον τομέα της φωνητικής,

16. Αναφέρω μερικούς ερευνητές που ασχολήθηκαν με το θέμα των λεξιλογικών αρχαϊσμών της Μακεδονίας: Ν. Ανδριώτης, «Οι αρχαϊσμοί του σημερινού γλωσσικού ιδιώματος της Μακεδονίας», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 1953, σσ. 103-108 (= Αντιχάρισμα στον καθηγητή Ανδριώτη, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 239-244), Αγ. Τσοπανάκης, «Διαλεκτικά Μακεδονίας», *Μακεδονικά* 5 (1961-63) 448-456, του ίδιου, «Γλωσσικά Μακεδονίας», *Αρχαία Μακεδονία: Ανακοινώσεις κατά το πρώτον διεθνές συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29 Αυγούστου*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 334-352, Ν. Κοντοσόπουλος, «Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί εις τα σημερινά γλωσσικά ιδιώματα της Μακεδονίας», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου, 28-30 Απριλίου 1976*, Θεσσαλονίκη 1977, σσ. 209-213, Αντ. Θαβώρης, «Από τον πλούτο των αρχαϊσμών του ιδιώματος Βελβεντού της Δυτικής Μακεδονίας», *Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου, 13-15 Απριλίου 1978*, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 35-45. Χρ. Τζίτζιλής, «Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί των γλωσσικών ιδιωμάτων της Δράμας», *Μακεδονικά* 19

όσο μπορούμε να ξέρουμε από το υλικό του ιδιώματος που έχουμε στη διάθεσή μας, έχουμε μόνο τη διατήρηση του αρχικού άτονου *ou < o*, όπως *ουμιλώ, ουμνάζου κλπ.*, και στον τομέα της μορφολογίας την παρουσία ρημάτων σε *-ίσκου < -ίσκω*, όπως *πιθνίσκου, έμνισκα, πάθνισκα, μάθνισκα κλπ.*, και ουσιαστικών σε *-ότη < -ότης*, όπως *αρχότ'.*

Τα λεξικά του Ανδριώτη, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* και του Κριαρά, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*¹⁷, ήταν πολύτιμα βοηθήματα στον εντοπισμό των αρχαϊσμών του ιδιώματος, επειδή συνήθως αυτά αποτελούν τη βασική πηγή των πληροφοριών μας σχετικά με την παρουσία αρχαϊκών στοιχείων στα ιδιώματα. Για την παρουσία των λεξιλογικών αρχαϊσμών του Βελβεντού έλαβα υπόψη μου το υλικό που περιέχεται στην πραγματεία του Μπουντώνα, καθώς και υλικό από τη δική μου προσωπική συλλογή, εφόσον είμαι κάτοχος του ιδιώματος, το οποίο όμως άντλησα όχι από το σύνολο του λεξιλογικού υλικού του Βελβεντού που έχω συλλέξει η ίδια, αλλά από το υλικό μιας γλωσσικής νησίδας χωριών της Πιερίας που περιέχεται στην πραγματεία των Χρ. Τζιτζιλί και Ε. Δουγά-Παπαδοπούλου, προς το οποίο και το αντιπαρέβαλα. Ασφαλώς υπάρχουν και άλλοι αρχαϊσμοί που θα έλθουν στο φως, όταν δοθεί όλος ο λεξιλογικός πλούτος του ιδιώματος Βελβεντού στο μέλλον.

Από την εξέταση του υλικού των αρχαϊσμών προκύπτουν τα εξής στοιχεία: α) το σύνολο των αρχαϊσμών του ιδιώματος ανέρχεται σε 319, β) απ' αυτούς οι 117 περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα, ενώ οι υπόλοιποι 202 προέρχονται από δική μου προσωπική αντίληψη και είναι καρπός της αντιπαραβολής τους προς τους αντίστοιχους αρχαϊσμούς των χωριών της Πιερίας, γ) από το σύνολο των 117 αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 52 οφείλονται στη δική μου επισήμανση και οι άλλοι 25 στην αντιπαραβολή τους προς τους αντίστοιχους αρχαϊσμούς των χωριών της Πιερίας, ενώ οι υπόλοιποι 41 έχουν ήδη επισημανθεί από τον Ανδριώτη σε άρθρο του του 1953¹⁸, δ) από τους 117 αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 6 ανήκουν στα ιδιώματα γειτονικών χωριών, τα οποία αναφέρει ο συγγραφέας, και ε) από το σύνολο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα οι 11 δεν απαντούν σ' άλλα ιδιώματα, όπως τουλάχιστο φαίνεται από το Λεξικό των αρχαϊσμών του Ανδριώτη που αποτελεί και την κύρια πηγή των πληροφοριών μας.

(1979) 396-400, κ.ά.

17. Βλ. Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό της ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669*, τ. 1-10, Θεσσαλονίκη 1969-1988.

18. Βλ. Ανδριώτη, *Οι αρχαϊσμοί*, σσ. 101-108. Τους αρχαϊσμούς του Βελβεντού που περιέχονται στο άρθρο του Ανδριώτη σχολίασε ο Θαβάρης στο άρθρο που αναφέραμε.

Στον κατάλογο που ακολουθεί δίνονται οι αρχαϊσμοί, τους οποίους έχω επισημάνει η ίδια από την πραγματεία του Μπουντώνα, καθώς και η ετυμολογική τους προέλευση. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώνα:

αγροικῶ «έννοῶ» < αρχ. ἀγροϊκος¹⁹.

αναμιζου ρ. «ἀναμιύω (ἀνοίγω τούς ὀφθαλμούς). Ἡ λέξις σημαίνει ποιάντινα κίνησιν» < μεσν. αναμιύω²⁰.

ανδήρ ὄσ' η «συστολή, ἐντροπή (ἀντρουπή)» < μεσν. εντήρησις²¹.

απόρο'γμα το «ἔκτρομα» < μεσν. απόροριμμα²².

αρκάτους «χωρίς ἀποσκευήν, χωρίς βάρος, ἐλεύθερος» < μεσν. αρκάτος < λατιν. arcatus²³.

αφ' ὄγά η «ὄ,τι ἀφήνει ὁ μεταξοσκώληκας κορεσθείς» < μεσν. αφουσία²⁴. (Ο Μπουντώνας το συσχετίζει με το αφησά < αφήνω²⁵.

βρουχός ο «τεχνητός λάκκος, εἰς ὃν κλείεται ὕδωρ καὶ ἐν ᾧ συντελεῖται ἡ σῆψις τοῦ ξυλώδους μέρους τοῦ ξύλου. Βρουχός εἰσέτι σημ. κλωστήν μετάξης» < αρχ. βρόχος²⁶.

δγανώνουμι – ξαναδγανώνουμι «ἐπανέρχομαι εἰς τὰς αἰσθήσεις μου» < αρχ. διανοοῦμαι²⁷.

δγást'λου το «διάστυλον, ἄλλως παραστάτης» < μτγν. διάστυλον²⁸.

έγιρμα²⁹ το «κλίσις, κατωφέρεια» < αρχ. ἐγείρω.

έγγλημα το «ἡ λέξις διεσώθη ἐπὶ τῆς σημασίας σωματικῆς παθήσεως: ἀπούτι αὐτό τοῦ έγγλημα πέθανιν, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀσθενείας ἀπέθανεν, ἀπόμιν έγγλημα, ἡ θεραπεία δέν συντελεσθή εἰσέτι καὶ μένει ὑπόλοιπον τῆς ἀσθενείας» < αρχ. έγκλημα³⁰.

θαμαίνουμι «θαυμάζω» < αρχ. θαυμαίνω³¹.

θαραπεύουμι «ἡ σημερινὴ σημασία τῆς λέξεως ταύτης ἀφίσταται πολὺ τῆς ἀρχαίας· ἡ λέξις εἶναι πάντοτε ἐν μεταφορικῇ σημασίᾳ» < αρχ. θεραπεύομαι³².

19. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 67.

20. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 101.

21. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 240.

22. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 142.

23. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 153.

24. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 168.

25. Βλ. Μπουντώνα, *ό.π.*, σ. 76.

26. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 188.

27. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 207.

28. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 208.

29. Βλ. Κριαρά, *ό.π.*, τ. Ε', στο λ. έγερμα < αρχ. ἐγείρω.

30. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 220.

31. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 274.

32. Βλ. Liddell-Skott-Jones, *A Greek-English Lexikon*, Oxford 1968, σ. 792.

- θιομασκά η «πυρετός» < αρχ. θερμασία³³.
 κάβανους ο «πήλινον άγγειον» < ησυχ. γάβενον³⁴.
 καταλαχού «καταλαχόν, κατά τύχη» < αρχ. καταλαγχάνω³⁵.
 κάψους ο «κάψα, δοχεϊον» < κάψα < λατιν. capsa³⁶.
 κ'τάξομι «κοιτάξομαι» < μτγν. κοιτάζω < αρχ. κοιτάζομαι³⁷.
 λαχνός ο «κλήρος» < μεσν. λαχνός³⁸.
 'μουλουιά η «συμβόλαιον» < αρχ. όμολογία³⁹.
 μουνόκιρου το «λίθος ήγιασμένος και ίαματικός ή προφυλακτικός θεωρούμε-
 νος» < αρχ. μονόκερως⁴⁰.
 νόχτους ο «όχθος» < αρχ. όχθη⁴¹.
 νάμα το «νέος άγρός, άνοιγμα (έν Κατερίνη)» < μτγν. νέαμα⁴².
 ξαργού, ξάργου, ξαργούς «έπίτηδες» < αρχ. έξ έργου⁴³.
 'ξιλ'νίζου «άφαιρῶ τόν σπόρον του λίνου» < μεσν. εκλινώ⁴⁴.
 ξίτρι το «ξυστρίον» < * ξυστρίον, υποκορ. του αρχ. ξύστρον⁴⁵.
 παταγώνου «έκπλήττω, - ομαι» < αρχ. παταγῶ⁴⁶.
 πάχτουμα το «τό πάκτωμα» < μεσν. πάκτωμα⁴⁷. Στο ιδίωμα απαντά και το
 ρ. παχτώνου «νοιιάζω τα χωράφια» < μεσν. πακτώνω⁴⁸.
 πιδουκουμῶ «παιδοκομῶ» < μτγν. παιδοκομῶ⁴⁹.
 πιρίττου «πλέον, περισσότερον» < αρχ. περιπτός⁵⁰.
 πούρνικους «πορνικός, λάγνος» < μτγν. πορνικός⁵¹.
 προυτ'λάζου «θέτω νά θηλάσει (ποιμενική λέξις)» < * προσθηλιάζω < προς
 + θηλή⁵².
 προυχούν' το «τό άκρον τής κουρίτας του ύδρομούλου, όθεν προχύνεται τό

33. Βλ. Liddell-Skott-Jones, *ό.π.*, σ. 794.

34. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 191.

35. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 303.

36. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 310.

37. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 322.

38. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 351.

39. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 408.

40. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 382.

41. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 424.

42. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 390.

43. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 246.

44. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 228.

45. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 399.

46. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 442.

47. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 427.

48. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 427.

49. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 426.

50. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 448.

51. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 461.

52. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 468.

- ὔδωρ» < αρχ. προχῶναι αἰ⁵³.
- πιλῆ ἢ «πύλη, παραπέτασμα, ἐν Θεσσαλονίκη κουρτίνα» < αρχ. πύλη⁵⁴.
- πυρομάχους ὁ «πυρομάχος» < μτγν. πυρομάχος < αρχ. πυριμάχος⁵⁵.
- (μι) ρέμβιτι «αἰσθάνομαι ἔσωθέν μου θάρρος, διάθεσιν πρὸς τι» < αρχ. ῥέμβομαι⁵⁶.
- ρουγάζου «χύνομαι μετ' ἀφθονίας (ἐπὶ ὕδατος)» < ησυχ. ῥογγάζω⁵⁷.
- σάα η «μάλλινόν τι ὕφασμα» < μτγν. σαγίον, υποκορ. του αρχ. σάγος⁵⁸.
- σβῶλ' το «σβῶλι(ον) (βῶλος)» < αρχ. βῶλιον, υποκορ. του αρχ. βῶλος⁵⁹.
- σειράδ' το «παρυφή τις» < μεσν. σειράδιον < αρχ. σειρά⁶⁰.
- σπαθῆ ἢ «ξυλίνη σπάθη» < αρχ. σπάθη⁶¹.
- τριβή η «τόπος τριμμένος, πατημένος» < αρχ. τριβός⁶².
- τριότ'ς «τριῶν ἐτῶν» < αρχ. τριετής⁶³.
- τρουπί το «μέγα τεμάχιον κορμοῦ δένδρου», υποκορ. του αρχ. τρόπις⁶⁴.
- ταιτόφιδ' το «πολύ μικρόν, μικροσκοπικόν πράγμα» < αρχ. τιθίδιον, υποκορ. του αρχ. τιθός⁶⁵.
- φαρσώνου «περιορίζω διὰ σανίδων» < * φαρσώνω < αρχ. φάρσος⁶⁶.
- φλούστρου το «τό ἀποβαλλόμενον ἐκ τοῦ σίτου φλούδι κατά τό στούμιπσιμα» < μεσν. φλούστρον⁶⁷.
- χοριφιλῶτ'ς και χοριουφειλέτ'ς «χρωφειλέτης» < μτγν. χρωφειλέτης⁶⁸.
- ψτρι το «δ,τι καί ξτρί» < μεσν. ψηκτρίον, υποκορ. του αρχ. ψηκτρα⁶⁹.
- ψφι το «μαχαιράκι» < αρχ. ξιφίον, υποκορ. του αρχ. ξίφος⁷⁰.

53. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 471.

54. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 473

55. Βλ. Liddell-Skott-Jones, *ό.π.*, σ. 1557.

56. Η αναγωγή της λ. στο αρχ. ῥέμβομαι (*Lexikon*, σ. 476) είναι άποψη του καθηγητή Χαρ. Συμεωνίδη. Είναι εξίσου πιθανό να ανάγεται και στο αρχαίο ρ. ῥέπω (*Lexikon*, σ. 478), όπου και η φρ. «μ' ῥέμπιτι» από τη Σιάτιστα.

57. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 481.

58. Βλ. και Δικ. Βαγιακάκου, «Μανιάται εις Ζάκυνθον», *Επετηρίς του Αρχείου της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, Αθήνα 1954, σ. 72.

59. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 190.

60. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 488.

61. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 505.

62. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 557.

63. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 558. Η άποψη του Συμεωνίδη είναι ότι το επιθ. παράγεται από το τριῶν ἐτῶν και όχι απευθείας από το αρχ. επιθ. τριετής.

64. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 560.

65. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 552.

66. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 579.

67. Βλ. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis*, Graz 1958, στο λήμμα φλούστρον.

68. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 602.

69. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 608.

70. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 398.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντώνα και τους έχω επισημάνει από την αντιπαροβολή τους προς τους αντίστοιχους των χωριών της Πιερίας. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώνα. Οι ετυμολογίες είναι από το αντίστοιχο κεφάλαιο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία των Δουγά-Παπαδοπούλου-Τζιτζιλίη. Εκεί υπάρχουν και οι αντίστοιχες παραπομπές:

- αδράχνου «δράχνω = δράττομαι» < μεσν. δράχνω < μτγν. δράττω.
 ανδηροῦμι «συστέλλομαι, ἐντρέπομαι (ἀνδρέπομαι)» < μεσν. ανθηρούμαι
 < αρχ. ἐντηρῶ.
 γεύου προσφέρω φαγητό ἢ ποτό» < μεσν. γεύω «προσφέρω γεύμα» < αρχ.
 γεύω.
 γραίνου «γραίνω, ξαίνω» < ησυχ. γραίνω < μτγν. γράω.
 δῆότ' κους «διετής» < αρχ. διετής⁷¹.
 δρουμί «δρομί(ον) (δραγμίον) = δράγμα» < * δραγμίον, υποκορ. του αρχ.
 δράγμα.
 ἔργατα τα «δόλοι, ἰδιοτροπίαι» < αρχ. ἔργον.
 ζαβῆα ἢ «ζαβουῶ (ἐν Ἀθήναις)» < μεσν. ζαβία «ανοησία».
 καταπατώ «καραδοκῶ, καιροφυλακτῶ» < μεσν. καταπατώ «κατασκοπεύω»
 < αρχ. καταπατῶ.
 κοῦῶσαβάρ' το «κόσσυφος» < * κοσσυφάριον, υποκορ. του αρχ. κόσσυφος.
 λαμμώνου «βυθίζομαι εἰς τὴν ἄμμον, εἰς τὴν περιουσίαν» < ἰλ-αμμους
 < αρχ. ἰλύς.
 λιμβά τα «τά ἀμελέτητα» < μτγν. λιμβός.
 ἴματή η «ἐντερον χοίρειον, ἐν Θήρα αἱμαθιά = αἱματία» < μτγν. αἱματία⁷².
 ἴμουλογώ «διηγοῦμαι» < αρχ. ὁμολογῶ.
 μούρ' νους «(μούργινος;) = βαθέως ἐρυθρός» < μτγν. μόρινος.
 ξινονομώ «ἐκδιώκω, καὶ ἀμεταβάτως φεύγω» < μτγν. ἐκνομή.
 ξαρίζου «ξυαλίζω, καθαρίζω» < αρχ. ξυάλη.
 ουστριά η «ὄστρῦα (δένδρον)» < μτγν. ὄστρῦα.
 πάλλα η «σάγισμα τῶν ζῶων καὶ ξίφος» < ησυχ. πάλλα· σφαῖρα ἐκ ποικίλων
 νημάτων πεποιημένη.

71. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 210. Ο Συμεωνίδης δέχεται την άποψη ότι το επίθ. παράγεται από το δυο ετών και όχι απευθείας από το αρχ. επίθ. διετής.

72. Πρώτος ο Παπαζαφειρόπουλος στο βιβλίο του *Περισυναγωγή γλωσσικής ύλης και εθίμων του ελληνικού λαού, ἰδία δε του της Πελοποννήσου*, Πάτρα 1887, σ. 378, συσχέτισε τη λ. με την αρχαία ματτή, μακεδονικής και θεσσαλικής προέλευσης, και λέει: ἀματτυά νομιζω καὶ ἡ λέξις καὶ τό ἔδεμα προσομοιάζουσι τῷ παρά τοῖς ἀρχαίοις ματτυά. Η άποψη δεν έγινε δεκτή ούτε από τον Ν. Καλλέη (*Les anciens Macedoniens. Étude linguistique et historique*, Athens 1954, τ. 1, σσ. 235-236), ούτε από τον Ανδριώτη, ο οποίος στο *Lexikon* την ανάγει στη μεταγενέστερη λ. αἱματία.

πανουγόμ' το «πλήν τοῦ λοιποῦ φορτίου ῥίπτουσιν ἐνίοτε ἐπὶ τοῦ σάγματος (σαμάδ') τοῦ φορτηγοῦ καί ἄλλο βάρος. Τοῦτο τό βάρος λέγεται πανουγόμ' (ἐπανωγόμι)» < μεσν. απανωγόμιον.

προουσαμμώνου «πληρῶ ἢ πληροῦμαι ἄμμου, ἐπὶ αὐλάκων» < * προσαμμῶ (< πρὸς + ἄμμος).

σκαπιτώ «παίρων δρόμον, φεύγω» < αρχ. κάπετος.

σκληφός «σκληρός» < * σκληφός: πβ. ὅμως και σκληφρός.

τριότ'κους «τριετής» < αρχ. τριετής⁷³.

φουκάλ το «φιλοκάλι(ον), σάρωθρον» < μεσν. φιλοκάλιον.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντῶνα, τους οποίους είχε παρουσιάσει ο Ανδριώτης μαζί με τα ερμηνεύματα και την ετυμολογική τους προέλευση στο άρθρο του του 1953 και τους οποίους σχολίασε ο Θαβώρης σε άρθρο του του 1983⁷⁴. Αυτοί είναι οι εξής:

ανάμα το, ανδίμαχους, απεικαστάνους, απόστρουφους ο, αρνάδ' το, αρνουπόχ' το, ασταίνουμι, βάζου, βάθδ' το, διάδρουμους ο, δίμοιρου το, δοχ' και αδόχ' το, ἐνιργα, ηδύσματα τα, ίπουρου το, καδ' η, κριδ' η, ληβόθχα η, λιπασγά η, λοιμ'κή η, μάκους ο, νδένου, ξόγανου το, ουμβλή η, πέταυρου το, πηρέτ' το, πράζου, προουσαμμώνου, ρ'σούπιλ' η, σκάμμα το, σκούλλους ο, συδρουμά, δ'τχω, συνγόρμιτσα η, τιλειμίδ'μυρου το, τραχ'λά η, ύπιργα τα, φανός ο, φ'λλαδ' το, χαμαινδρουνου το, χαμώργας ο.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω τους αρχαϊσμούς που δεν περιέχονται στην πραγματεία του Μπουντῶνα αλλά τους έχω αντλήσει από την προσωπική μου συλλογή, με βάση όμως μόνο το υλικό που απαντά στα χωριά της Πιερίας, με το οποίο και το αντιπαραβάλλω, και όχι με το σύνολο του λεξιλογικού υλικού του Βελβεντού που έχω συλλέξει η ίδια. Τα ερμηνεύματα και οι ετυμολογίες, καθώς και οι ανάλογες παραπομπές, είναι από το αντίστοιχο κεφάλαιο των αρχαϊσμών που περιέχονται στην πραγματεία των Δουγά-Παδοπούλου-Τζιτζιλή. Αυτοί είναι οι πολυπληθέστεροι και είναι οι εξής:

α' Ουσιαστικά

αγέλ' η «κοπάδι από μεγάλη ζώα» < αρχ. αγέλη.

αίσθημα το «φιλότιμο» < αρχ. αἴσθημα.

δώνγους ο «είδος κόκκινου επιτραπέζιου σταφυλιού με μυτερές ρώγες» <

73. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 558. Ο Συμειωνίδης το παράγει από το *τριών ετών*.

74. Βλ. Θαβώρη, *ό.π.*

- αρχ. *ἀετώνυχον*.
άλας το «αλάτι» < αρχ. *ἄλας*.
αλιβρίτ'ς ο «παιδική αρρώστια που το χαρακτηριστικό της είναι ένα άσπρο επίχρισμα στην στοματική κοιλότητα και στο λαιμό» < αρχ. *ἀλευρίτης*.
αλ'μάκ' το «τρυφερό κλαδί από δρυ» < αρχ. *λείμαξ*.
αλταϊδ' το «θηλεία νήματος για το διασίδι του αργαλειού» < μεσν. *αλυσίδι* < μτγν. *άλυσίδιον*.
αλ'πόη η «άγονο έδαφος» < * *ἀλιπόγειος* < *ἄλιπος* + *γῆ*.
ανιμουστρόφ' το «ανεμοστρόβιλος» < αρχ. *ἀνεμόστροφος*.
αριά η «είδος βελανιδιάς» < μτγν. *ἀρία*.
βάκακας ο «βάτραχος» < ησυχ. *βάβακας*.
βουρλόν' το (στα χωριά της Πιερίας *βουρλόχ'*) «αβγό χωρίς κρόκο που θεωρείται κακός οιωνός» < αρχ. *πρόλογος*.
βρουστημνά η «στήθος ανθρώπου και ζώου» < * *προστήμιον* < *πρό* + *στήμα*.
γινν'τούδ' το «νεογέννητο» < αρχ. *γεννητός*.
γραμματ'κός ο «γραμματέας της κοινότητας» < αρχ. *γραμματικός*.
κηπίδα η «το επάνω μέρος του τοίχου» < αρχ. *κηπίς*.
γροουθάρ' το «η γροθιά ως μονάδα μετρήσεως» < μτγν. *γρονθάριον*.
δήρα η «πέραςμα σε χωράφι» < αρχ. *ἄνδηρον*· διαλεκτ. *άντηρας* πβ. όμως και το ομώνυμο *δίρα* «τορός» < σλαβ. *dira*.
ένδυμα το (στα χωριά της Πιερίας *νδυμα*) «το εσωτερικό περιβλήμα του κάστανου» < αρχ. *ένδυμα*.
θερμάρ' το «το *ξουμί*, όπου ζέσταιναν νερό για το πλύσιμο των ρούχων» < μεσν. *θερμάριον*.
θύρα η «το κενό ανάμεσα στα δόντια του ξυλόχτενου» < αρχ. *θύρα*.
ιξός ο «παράσιτο που βγαίνει στις καστανιές» < αρχ. *ιξός*.
ιφατ'τους «για ζώο, εφτά ετών» < αρχ. *έπταετής*⁷⁵.
καλαμίδ' το «βέργα πίσω από το χτένι που κρατά το στημόνι τεντωμένο» < μεσν. *καλαμίδιν*, υποκορ. του αρχ. *καλάμη*.
κάλλους το «ομορφιά» < αρχ. *κάλλος*.
κάματους ο «εξάντληση από την πολλή κούραση» < αρχ. *κάματος*.
κανδ'λάρ' το «τενεκεδένια βάση με τρύπα στη μέση, όπου μπαίνει το φιτίλι» < * *κανδηλάριον*, υποκορ. του αρχ. *κανδήλη*.
κανέστρ' το «κάνιστρο» < αρχ. *κάνιστρον*.
καρόφ'λλου το «φύλλο καρυδιάς» < αρχ. *καρυόφυλλον*.
καρυά η «καρυδιά» < αρχ. *καρυά*.
κατάλυμα το «κατάλυμα» < μτγν. *κατάλυμα*.

75. Ο Συμειωνίδης δέχεται την άποψη ότι το επίθ. δεν πρέπει να προέρχεται απευθείας από το αρχ. επίθ. *έπταετής*.

- κιραμαροῖό το «κεραμοποιείο» < μεσν. κεραμαρείον < αρχ. κέραμος⁷⁶.
- κληρικό το «1) καταγωγή, ρίζα, 2) κληρονομικότητα» < αρχ. κληρικός.
- κόνδυλους ο «το μάτι, ο κόμπος στο νεαρό κλωνάρι» < αρχ. κόνδυλος.
- κουμμιάς ο «κομμάτι ξύλινης σκεπής που έχει την ίδια κατεύθυνση» < * κομμάς (:); πβ. και κομμάτια «small logs».
- κρέμασ' η «1) νερό που πέφτει από ύψος, 2) πολύ επικλινές μέρος» < αρχ. κρέμασις.
- κρουστάλλ' το «ποικιλία άσπρου σταφυλιού» < μτγν. κρουτάλλιον.
- λάγανου το «πρήξιμο στα ούλα των μπροστινών δοντιών των μεγάλων ζώων» < μτγν. λάγανον.
- λάγγυρους ο «η πρώτη αμετάβραστη ρακή» < ησυχ. λάκυρος.
- λαθούρ' το «1) ο αρακάς, 2) ο λοβός του αρακά, του φασουλιού κλπ. < μεσν. λαθύριν, υποκορ. του αρχ. λάθυρος.
- λουβιδ' το «ο λοβός του βίκου κλπ.» < * λοβιδιον, υποκορ. του αρχ. λοβός.
- λυγά η «λυγαριά» < αρχ. λύγος.
- μαρτυρία η «συμβουλή» < μεσν. μαρτυρία «άποψη, γνώμη» < αρχ. μαρτυρία.
- μνηαίου το «ο μισθός ενός μηνός» < μεσν. μνηαίο < μτγν. μνηαίος.
- μισουτοίχ' το «μεσότοιχος» < * μεσοτοίχιον, υποκορ. του μτγν. μεσότοιχος.
- μόλυμμα το «1) μόλυνση, 2) μτφ. σιχαμερός άνθρωπος» < μτγν. μόλυμμα.
- μουνόλυκος ο «λύκος ιδιαίτερα άγριος που ζει μόνος» < αρχ. μονόλυκος.
- μουνόσκορδου το «σκόρδο με μια μόνο σκελίδα» < μτγν. μονόσκορδον.
- μσκήδα η «νεαρή αγελάδα» < * μσκήσις, υποκορ. του αρχ. μόσχος.
- νεύρα η «1) το νεύρο, 2) η φλέβα» < αρχ. νευρά.
- νουχτάρ' το «μικρός γκρεμός με ρέμα στο βάθος» < * όχθάριον, υποκορ. του αρχ. όχθη.
- ξυλουφάης ο «1) εργαλείο των ξυλουργών, 2) σαράκι» < μτγν. ξυλοφάγος.
- ΰφυλλ' το «το τρυφερό φύλλο του πουρναριού που δεν έχει ακόμα αγκάθια» < μτγν. όξύφυλλος, όξύφυλλον.
- όργους ο «1) λωρίδα χωραφιού, 2) όργωμα» < αρχ. έργον⁷⁷.
- όρους το «όριο» < αρχ. όρος.
- πάκα τα «τα δυο κόκαλα στο διάφραγμα» < μεσν. απάκιον.
- παρασούμ' το «παρατσούκλι» < αρχ. παράσημος.
- παραστάτ'ς ο «ο παραστάτης της πόρτας» < αρχ. παραστάτης.
- πασπάλλ' η «1) λεπτό αλεύρι, 2) ψηλό και αραιό χιόνι» < αρχ. πασπάλη.
- πιδάριου το «μικρό παιδί» < μεσν. παιδάριο < αρχ. παιδάριον.
- πιλικάνους ο «ο τεχνίτης που πελεκά τις πέτρες» < αρχ. πελεκάς, πελεκάν.

76. Βλ. Du Cange, ό.π., σ. 636, στο λήμμα *κεραμαρείον*.

77. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σσ. 256-257. Ο Συμμεωνίδης δέχεται ότι η λ. είναι μεταρρηματικό ουσ. από το ρ. *οργά/οργάω*.

- πιρόν' το «πιρούνι» < μτγν. περόνιον.
 'πιστόβαρον το «φορτίο στο πίσω μέρος του σαμαριού» < μτγν. όπισθοβαρής.
 πληθώρα η «μεγάλο πλήθος» < αρχ. πληθώρα.
 πουδανάδ' το «το σκέλος του σώβρακου», υποκορ. του αρχ. ποδεών.
 'πουιδιά η «τα παπούτσια» < αρχ. ύπόδεσις.
 πουλιτεία η «πόλη» < αρχ. πολιτεία.
 πουριά η «πέραςμα στο χωράφι» < αρχ. πορεία.
 πρήσιμα το «πρήξιμο» < αρχ. πρήσιμα.
 προυξ'μάδ' το «το προξύμι που το ζυμώνουν πρώτα με λίγο αλεύρι μέχρι να φουσκώσει για να προσθέσουν μετά και το υπόλοιπο» < πρό + * ζυ-
 μάριον.
 προμιύθχα η «συμβουλή» < μτγν. προμύθιον.
 προυτόγαλα το «το πρώτο γάλα μετά τη γέννα» < μτγν. πρωτόγαλα.
 προτουϊπν' το «ο πρώτος ύπνος» < μτγν. πρωτοϋπνιον.
 σαλαή η «κίνηση που κάνει κάποιος ψάχνοντας για κάτι» < μεσν. σαλαγή.
 σέβασ' η «σεβασμός» < μτγν. σέβασις.
 σκεπ' η «η σκέπη που τυλίγει τα εντόσθια του ζώου» < αρχ. σκέπη.
 σκλήθρους ο «δέντρο που φυτρώνει κοντά στα ποτάμια» < μτγν. κλήθρος.
 σκ'λλόσκουρδου το «είδος άγριου φαγώσιμο χορτου» < αρχ. σκίλλα.
 σκουτιδ'γα τα «σκοτεινιά, σκοτάδι» < * σκοτίδιον, υποκορ. του αρχ. σκότος.
 σπάργανου το «σπάργανο» < αρχ. σπάργανον.
 στρέβλα η «ξύλο που σφίγγει το χερόβουλο» < μτγν. στρέβλη.
 στριφτάδ' το «κάνουλα βρύσης» < μεσν. στρεπτάριον.
 στρωδ' η «η στρώση γενικά» < μτγν. στρώσις.
 σύβραδ' η «είδος πασχαλινού φαγητού με συκωτάκια, έντερα, κρεμυδάκια κλπ.» < αρχ. συμβράζω.
 συδρομή η «παρακίνηση, παρώτρυνση» < αρχ. συνδρομή.
 συναγωγή το «1) συναγωνισμός, ανταγωνισμός, 2) εντατική εργασία» < μτγν. συναγωγή
 συναγωγή «συναγωγή».
 σφαιά η «το σημείο στο λαιμό του ζώου, όπου τοποθετούν το μαχαίρι για να το σφάζουν» < * σφαγία.
 τζέρνιτσα η «φαγώσιμο αγριόχορτο» < μτγν. σμύρνιον > διαλ. τζίρνα, ζβερνι⁷⁸.
 τιλώνιου το «Άδης» < μτγν. τελώνιον, μεσν. «δαιμονικό».
 τριμήν' το «ποικιλία σιταριού που ωριμάζει μέσα σε τρεις μήνες» < αρχ. τριμήνος.

78. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 504, στο λήμμα *σμύρνιον*. Στα χωριά της Πιερίας απαντούν οι τύποι *ζέρινα* και *ζβέρνουσα* (βλ. Δουγά-Παπαδοπούλου - Τζιτζιλί, *ό.π.*, στο αντίστοιχο λήμμα, στο κεφ. των αρχαϊσμών).

φιλουριά η «φλαμουριά» < μγν. φιλυρέα.

φ'λα η «φίλεμα» < αρχ. φιλία.

φριξί' η «μεγάλος φόβος, πανικός» < αρχ. φριξί⁷⁹.

φιλ' το «λεπτή τολύπη μαλλιού που βγαίνει από το λανάρι» < * πτίλιον, υποκορ. του αρχ. πτίλον.

'φτριδ' το «κλωστή που κρέμεται από το ρούχο» < μγν. άπτριόν.

χαμουνκέρασου το «άγρια φράουλα» < αρχ. χαμαικέρασος.

χάους το «μεγάλο βάθος, βάραθρο» < αρχ. χάος.

χιλιδόνα η «χελιδόνι» < αρχ. χελιδών.

χοιράδ' το «γουρουνόπουλο» < * χοιράδιον, υποκορ. του αρχ. χοίρος.

ψαλίδα η «έντομο με δαγκάνες» < αρχ. ψαλίσ.

ψηφουτά τα «υφαντές κουβέρτες με σχέδια» < αρχ. ψηφωτός.

ψιφτουμάρτυρας ο «ψευδομάρτυρας» < αρχ. ψευδομάρτυς.

β' Επίθετα

άβλαφτους «που δεν έχει βλαφτεί» < μγν. άβλαπτος.

άδουτους «αυτός που δεν έχει δοθεί» < αρχ. άδοτος.

αθόλουτους «ο μη θολωμένος» < αρχ. άθόλωτος.

ακάρπ'στους «αυτός που δεν έχει καρπίσει» < αρχ. άκάρπιστος.

ανιλλίπητους «αυτός που δεν απουσιάζει, διαρκής» < μγν. άνελλιπής.

ατήρ'τους «αυτός που δεν τον φροντίζει κανένας» < αρχ. άτήρητος.

βαρύγλουσσους «τραυλός» < μεσν. βαρύγλωσσος.

ιφαϊτ'κους «εφτά ετών (για ζώο)» < αρχ. έπταετής.

κακόστουμους «αυτός που μιλάει άσχημα» < αρχ. κακόστομος.

μιγαλόφυλλους «για φυτό, που έχει μεγάλα φύλλα» < αρχ. μεγαλόφυλλος.

'μουβόρους «αιμοβόρος» < αρχ. αίμοβόρος.

μούκας «λιγόλογος» < ησυχ. μυκός· άφωνος.

μουνουκέφαλος «(για σκόρδο) με κεφάλι χωρίς σκελίδες» < μγν. μονοκέφαλος.

ουκνός «τεμπέλης» < μγν. όκνία.

πινδαϊτ'κους «(για ζώο) πέντε ετών» < αρχ. πενταετής⁸⁰.

πλέτιρους «περισσότερος» < πλειότερος.

'πόμ'κρους «μικροκαμωμένος» < μεσν. απόμικρος.

πρόσκιρους «1) πρόχειρος, εύκολος, 2) ανεπιτυγμένος σωματικά» < μγν. πρόσχερος.

σαλός «ανόητος» < μγν. σαλός.

στριβλός «ανάποδος, ιδιότροπος» < αρχ. στρεβλός.

79. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 586. Ο Συμειωνίδης παράγει τη λ. από τον αόρ. έφριξα.

80. Ο Συμειωνίδης δεν δέχεται ότι το επίθ. προέρχεται απευθείας από το αρχ. επίθ. πενταετής.

συνήλικους «συνομήλικος» < αρχ. συνῆλιξ.

φράνδαλους⁸¹ «παλαβός, παλαβιάρης» < μτγν. φάλανθος, φαλαντίας «φαλακρός».

γ' Ρήματα

αδικεύου «αδικώ» < μεσν. αδικεύω (πβ. μτγν. αδίκευσις).

αδουκούμε «θυμούμαι» < αρχ. δοκῶ.

αλαφρίζου «είμαι ελαφρός, ασόβαρος» < αρχ. ἔλαφρίζω.

αναγυρίζου «συγυρίζω το σπίτι» < μεσν. αναγυρίζω.

αναρρίχνου «προσθέτω πόντους στο πλεκτό για να το φαρδύνω» < αρχ. ἀναρρίπτω.

απουκρμινόμι «κρέμομαι από κάποιον, εξαρτώμαι από κάποιον» < αρχ. ἀποκρεμάννυμι.

απουρρίχνου «αποβάλλω (για ζώα κυρίως)» < μεσν. απορρίχνω < αρχ. ἀπορρίπτω.

απουφάινουμι «μου κακοφαίνεται» < αρχ. ἀποφαίνομαι.

αφραίνουμι «ευφραίνομαι, ευχαριστιέμαι» < μεσν. ευφραίνομαι < αρχ. εὐφραίνομαι.

αχιρνῶ «αρχίζω» < αρχ. χειρῶ.

βιτσώνου «χτυπῶ με τη βίτσα» < μεσν. βιτσώνω.

βλατῶάζουμι «συναντῶ ξαφνικά» < αρχ. ἐμπελάζω > διαλ. < ἔμβλάζου.

γυματῶ «γευματίζω» < μεσν. γεματίζω < μεσν. γευματίζω.

δειλ'νώ «τρῶγω δειλινό» < * δειλινίζω.

δύνουμι «μπορῶ» < αρχ. δύναμαι.

ιξαναγκάζουμι «αναγκάζομαι» < αρχ. ἔξαναγκάζω.

κακαρώνου «μιατεύομαι από φόβο» < ησυχ. κάρκαρος.

καρκαλάζου «ξεραίνομαι, στεγνώνω» < ησυχ. κάρκαρος.

καταπέφτου «εξασθενῶ, καταρέω» < μεσν. καταπέφτω < αρχ. καταπίπτω.

κατασέρνου «κατηγορῶ, κακολογῶ κάποιον» < μεσν. κατασέρνω < αρχ. κατασύρω.

καταστένουμι «τακτοποιούμαι, αποκαθίσταμαι επαγγελματικά» < αρχ. καθίστημι.

καταψύχου «δροσίζω» < μεσν. καταψύχω.

κινώνου «σερβίρω, βάζω φαγητό στο πιάτο» < αρχ. κενῶ.

λικνόυμι «λικνίζομαι» < μτγν. λικνίζω.

λυνκάνουμι «αγριεύω και αναποδιάζω (για τα ζώα)» < αρχ. λυκῶ.

μαρ'κῶυμι «μηρुकάζω (για τα ζώα)» < μεσν. μαρुकάζω < μτγν. μηρुकῶμαι.

81. Ο Ανδριώτης το ανάγει στο επίθ. αντίλλαγος, απ' όπου τα διαλ. αναφάνταλλος και αλαφάνταλλους, ενώ ο Τζιτζιλής (Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Περείας), ανάγει τους διαλεκτικούς αυτούς τύπους σ' έναν αμάρτυρο τύπο * αναφάλανθος.

μβλώνου «σιωπῶ» < μεσν. μουλλώνω.

μιλανίζου «γίνομαι μελανός» < μτγν. μελανίζω.

νδω «ντύνω, επικαλύπτω, σκεπάζω» < αρχ. ένδύω.

νουῶ «1) καταλαβαίνω, 2) σκέφτομαι» < αρχ. νοῶ.

ξηχῶ «1) αμτβ. διασκεδάζω, ψυχαγωγούμαι, 2) μτβ. διασκεδάζω, ψυχαγωγῶ κάποιον» < μτγν. έξηχῶ.

ξιθιρνῶ «τελειώνω το θέρισμα» < αρχ. έκθερίζω.

ξικρούου «ξεδίνω» < αρχ. έκκρούω.

ξιλυταρίζου «απαλλάσσομαι, ξεμπερδεύω» < * ξελυτάρι < αρχ. έκλυτήριον (πβ. και μεσν. απολυταρίζω < απολυτάρι).

ξιπυρνῶ «χάνω την πύρα» < μτγν. έκπυρίζω.

ξιστροιφχάζουμι «έχω πόνο στον αφαλό και στην κοιλιά < * έκστροφῶ < προθ. έκ+στροφῶ «έχω κοιλόπονο».

ξιταράζου «ταράζω, ξεκουνῶ» < αρχ. έκταράσσω.

ξιτουπίζου «εκτοπίζω, διώχνω κάποιον» < μεσν. εκτοπίζω < αρχ. έκτοπίζω.

ξιχώνου «1) βγάζω έξω, 2) κάνω ανακομιδή του νεκρού» < αρχ. έκχώννουμι.

ξ'λεύου «υλοτομῶ» < μτγν. ξυλεύομαι.

'ξυφαίνου «τελειώνω την ύφανση» < αρχ. έξυφαίνω.

ξω «ξύνω» < αρχ. ξύω.

ξίναχώνου «κάνω ανακομιδή, ξεθάβω το νεκρό» < μτγν. άναχῶ.

ουκνεύου «τεμπελιάζω» < αρχ. όκνῶ.

ουρῳάζου «επιπλήττω» < μεσν. ουριάζω < αρχ. ώρύομαι.

ουρθώνου «1) τακτοποιῶ, 2) μτφ. τιμωρῶ» < αρχ. όρθῶ.

παραλαῶ «1) λέω άλλ' αντ' άλλων, 2) παραμιλῶ» < μτγν. παραλαῶ.

παρατηρῶ «παρακολουθῶ» < αρχ. παρατηρῶ.

προουέουμι «τρῶω πρωινό» < αρχ. προγεύω.

προου'λάζουμι «εκτίθεμαι στον ήλιο, λιάζομαι» < μτγν. προσηλιάζομαι.

σαλαϊζου «κινούμαι ψάχνοντας να βρω κάτι» < μτγν. σαλαγίζω.

σαχνάζου «μουχλιάζω, ανάβω από την υγρασία και τη ζέστη» < μτγν. σαχνός.

σέπουμι «σαπίζω» < αρχ. σήπω.

σιβαίνου «μπαίνω» < αρχ. είσβαίνω.

σκαμιατιζου «σαπουνίζω» < μεσν. σκαμιατίζω.

σπαργανώνου «τυλίγω το μωρό με τα σπάργανα» < αρχ. σπαργανῶ.

στριβλώνου «σφίγω το δεμάτι με τη στρέβλα» < αρχ. στρεβλῶ.

συλλουιούμι «συλλογίζομαι» < αρχ. συλλογίζομαι.

συνγαθῶ «χορεύω τον συνγαλαττό (συνγαθιστό) χορό» < αρχ. συγκάθημαι.

συνιρίζου «ανταγωνίζομαι» < μτγν. συνερίζω.

σφυρίζου «σφυρηλατῶ» < αρχ. σφυρίζω.

τανύζου «τεντώνω» < αρχ. τανύω.

ταρταρίζου «φλυαρώ» < μτγν. ταρταρίζω «τουρτουρίζω».
 τυμβανίζουμι «φουσκώνω από πολύ φαγητό, νερό κλπ.» < αρχ. τυμπανίζω.
 φουκαλιώ «σκοουπίζω» < μεσν. φλοκαλιώ «σκοουπίζω» < αρχ. φιλοκαλιώ.
 φτω «φτύνω» < αρχ. πτύω.
 χλυνγάζου «έχω λόξυγγα» < ησυχ. λυγγάνω.
 κουχλάζου «κοχλάζω» < αρχ. κοχλάζω.

δ' Επιρρήματα

αδι- ως α' συνθετικό στα αδιδώ, αδιτότι κλπ. < αρχ. ὄδε.
 ιξαρχής «από την αρχή» < μεσν. εξαρχής < αρχ. ἐξ ἀρχῆς.
 καταπόσουπου «κατάμουτρα» < αρχ. κατά πρόσωπον.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω και τους αρχαϊσμούς (έξι συνολικά) που δεν ανήκουν στο Βελβεντό αλλά σε ιδιώματα γειτονικών χωριών, μαζί με την ετυμολογική τους προέλευση. Τα ερμηνεύματα είναι του Μπουντώνα:

άπουρας ο «Σιατ.) ἄπορος» < αρχ. ἄπορος⁸².
 διάδρομους ο «(εν Σιατ.) = διάδρομος, σύρτης» < μτγν. διάδρομος⁸³.
 έρριζα «(έν Παλιγρ.) = από ρίζης» < μτγν. ένριζος⁸⁴.
 μετέχου «(έν Σιατ.) = μετέχω» < αρχ. μετέχω⁸⁵.
 'πίκινδρους «ἐπίκεντρος, πρὸς τό κέντρον κλίνων (Παλιγρ.)» < μτγν. ἐπί-
 κεντρος⁸⁶.
 πλημμαρίζου - πλημμούρα «(Παλιγρ.) πλημμυρῶ, πλήμμουρα» < πλημμάρι
 < μτγν. πλήμη⁸⁷.

Στον επόμενο κατάλογο παραθέτω και τους αρχαϊσμούς που δεν αναντούν σ' άλλα ιδιώματα, όπως τουλάχιστο φαίνεται από το Λεξικό των αρχαϊσμών που αποτελεί και την κύρια πηγή των πληροφοριών μας, χωρίς να παραθέτω τα ερμηνεύματα και την ετυμολογική τους προέλευση, τα οποία παρέθεσα πιο πάνω και μερικά από τα οποία έχουν δοθεί από τον Ανδριώτη στο άρθρο του. Αυτοί είναι οι εξής:

ασταίνουμι, βάζου, δγάστ'λου, ένιργα, θαραπεύουμι, μουλουιά, νόχτους, πέ-
 ταυρου, σάια, συνγόρμισσα⁸⁸ και τοιτόφιδ'.

82. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 141.

83. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 204.

84. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 240.

85. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 375.

86. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 252.

87. Βλ. Andriotis, *Lexikon*, σ. 456.

88. Ο Θαβώρης, *ό.π.*, σ. 44, συνδέει τη λ. με τη διαλ. *συχγορμίτιστα* που ο Ανδριώτης στο *Lexikon* (σ. 523) την παραθέτει στο λήμμα * *σύγκρωσ* ως συνώνυμη.

Προσπάθησα, με βάση το υλικό που είχα στη διάθεσή μου από την πραγματεία του Μπουντώνα καθώς και από το τμήμα της δικής μου συλλογής που ανταποκρίνεται στο αντίστοιχο υλικό των χωριών της Πιερίας, να παρουσιάσω το σύνολο των αρχαϊσμών του ιδιώματος. Ίσως υπάρχουν και μερικοί στην πραγματεία του Μπουντώνα, τους οποίους δεν μπόρεσα να εντοπίσω, αλλά ασφαλώς υπάρχουν και άλλοι, οι οποίοι θα έλθουν στο φως, όταν δοθεί όλο το λεξιλογικό δυναμικό του ιδιώματος στο μέλλον. Πάντως, παρ' όλη την έλλειψη πληρότητας του υλικού, μπορούμε να επισημάνουμε τον αρκετά μεγάλο αριθμό των αρχαϊσμών του ιδιώματος (319) και να τονίσουμε ότι αρκετοί από αυτούς ανάγονται σε αμάρτυρες λέξεις και μερικοί μάλιστα σε αμάρτυρους υποκοριστικούς τύπους, πράγμα που ασφαλώς διευρύνει τα όρια του λεξιλογικού πλούτου της αρχαίας, μεταγενέστερης και μεσαιωνικής ελληνικής. Αλλά θα πρέπει ακόμα να τονιστεί ότι στη γεωγραφική κατανομή ακόμα και των λέξεων που απαντούν, εκτός από το Βελβεντό, και σε άλλα μακεδονικά ιδιώματα, σε πολλές περιπτώσεις δεν αναφέρεται στο Λεξικό των αρχαϊσμών όχι μόνο το Βελβεντό, αλλά ούτε καν η Μακεδονία, πράγμα που δείχνει την ανάγκη της συλλογής του γλωσσικού υλικού του μακεδονικού χώρου με όσο το δυνατό πιο γρήγορους ρυθμούς, αν μάλιστα λάβει κανείς υπόψη ότι οι φορείς ιδιωμάτων που αποτελούν την κύρια και ζωντανή πηγή άντλησης των πληροφοριών μας χάνονται με το πέρασμα του χρόνου και μαζί μ' αυτούς και ένας ολόκληρος γλωσσικός θησαυρός με τα στοιχεία εκείνα του πολιτισμού που σήμερα τείνουν να εξαφανιστούν.